

Lakatos Demeter (1911–1974)

MIHAI PERCA

Mihai Perca (Perka Mihály) Szabófalván született 1936-ban. Történelem szakos tanári diplomáját Kolozsváron szerezte. 1985-ben szülőfalujában létrehozta az első csángó helytörténeti gyűjteményt, ami ma is látható. A költőt, akiről ebben az írásban megemlékszik, személyesen ismerte. A szöveg itt jelenik meg először, némileg rövidítve.

Ezen a néven ismerik Szabófalván és ezzel a névvel írta alá csángó nyelvjárásban szerzett verseit. A román nyelven írt verseit *Mitica Lacatusu* névvel szignálta. Személyes okmányaiban (születési anyakönyvi kivonat, személyi igazolvány) *Vasile Dumitru* néven szerepelt, akárcsak az édesapja, akit a faluban *Vrána Demeternek* szólítottak. A „*La ca tusz*” nevet kovács mesterségéről kapta. Íme a költő legfontosabb biográfiai adatai, amelyeket maga jegyez fel egy 1957. október 7-én keltezett, Domokos Pál Péternek címzett levélben:

„*Sületem 1911 Noember 19 hin opám vült Kovács, nogy mester de szígheny ember, az út, ín is szíghnek maratam.* (Megjegyzendő, hogy a költő levelében előforduló hibák egy részét a szöveget lejegyző és lefordító személyek követték el, ebből kifolyólag egy, a mi nyelvjárásunktól merőben eltérő nyelv keletkezett. Az előbb idézett mondatot a szabófalvi ember a következőképpen olvashat: *Születtem 1911 nojembre 19-ben, apám ült vaszverő, nodzsi meszter, de sziginy ember, az uta, én isz sziginy nek marattam.* A következőkben csak a nagyon súlyos hibákat fogom korrigálni zárójelben — *A ford.*) *1916 el ment háboruba és ott marat, nem míg jött haza, meg hót veszekedészbe (verekedész — háború) Erdíbe. El maratunk három árva, ídes onyom dolgozott a nop szomvol (napszámval) a foluba és ugy fel nüütetet (nyüütetet). Mikor nagyobbak letünk, vit minketis dologra kazdag emberekvez (emberekhez) mind. Opónok maratata kovács szerszámiai. Máma elvit inasnak Románba (...) megszojtöm, es cukor gyárba mentem, lakatos mestersiget tanultom. A faluba 4 osztáit vigesztem és a vorosba 3 ipar ostái (...). Sofer életis nem sokot tortot — szeretem volna szinesz legyek és ezt nim is nogy dolognok látom (...) és a 3–4-ik osztáibul neky kesztem írny rimakt és verseket, ugy hogy a színész élet már forgot oz az eszembe. 1930–37 vült szín társulotom, meliknek igozgatuja vültam. Csak valudi dorobokot éáccotom, meliket én írtam, melikbe osztorosztom a politikusakat goz embereket és minden kyt, meg a — papokat is (...) nagyon sokcar elzártak, ki keregetek a folubul. El vültam sok üdüig el buva, akartak el verry, de életben is színházot jácotom és meg szabadultam, hogy nem törtik el csontomot is (...). Látom, hogy a színeszéletvel is nem boldogulak. És nagyon veszies vült mikor ez igozot mondtom (...). Azután úiból sófer letem míg egy éig. De a sosnak (sasnak) nehezen tecik, mikor a ketreche kerül, ugy nekemisz újbúl szolgál zurakkal. 1938 csináltom egy botot (boltot) ozt montom: jobb kys gazda mind nagy szolgál. Azután nem sokára el jöt a második háboru, tönkre ment minden (...). 1948 Románba (miuton mentem csiplő gép gyárba), onnat 1952-ben (...) új vajgyárba, hul mostes vagyak. Van két gyerekem Marosvásárhelyen*

magyar iskolába (...). Feleségem lakik Szobufalvon, 9 km Romántul. Minden este menek hozza vonatval. Ez a csángó költőnek az nyomorult élete (...). Eccer jó és tizcer rosszul.

Román verseket irak kis korombul 11–12 évtül, de már csángóul én irtam a leg első csángú verset a világon, 1935 Kolozsváron.”

Első magyar nyelvű versére így emlékszik vissza:

„Ezt a verset irtam Kolozsvárand 1934-ben mika dolgoztam „Keleti Ujsag” szerkesztőségbe. Mikar me(g) mutatam Zida Enűnek és megkérte, mi ez Demeter?! Aszt montom egy magyar vers: de nagyot nevetet; aszt monta ha montom lenne hogy angol vers; meg hitte lenne! de csak magyar nem, de aszt monta, mighis a legelső csángú vers a világon. Odíg, nem írt senki csángú verseket, és azután is csak én: Megelent Keleti Ujsag leg első uldalan evel a cimvel: »Latatiak feileim szüimtükel nüik vagyunk port és hamu« komentalta Zida Enű Keleti Ijsag kultur felelűse.”¹

¹Az It az üsz című versről van szó, amelyet 1934. február 26-án közölt Kolozsváron Dsida Jenő.

Az idézett biográfiában nem olvashatunk a kommunista rendszer zaklatásairól. Pedig egy kis bódé tulajdonosaként Lakatos Demeter kuláknak számított, részesülve mindabból, ami a „kizsákmányoló osztály”-nak akkoriban kijutott. Ezen túlmenően színpadi akciói miatt nonkonformista személynek számított nemcsak a faluban, hanem a környéken is. Tréfái szájról-szájra terjedtek, folklorizálódtak. Abban a sötét korszakban vagyunk, amikor az emberek kevésbé a szavakat, mint inkább a tekintetüket használták akkor, amikor egymással beszélgettek: „Kit még emeltek el a zijen?”² Az ellenőrzések, a letartóztatások napi eseménynek számítottak. Mesélte valaki, hogy egyik ellenőrzés alkalmával lezárták a szobát, ahol Lakatos Demeter alkotott, és ahol a papírlapjait őrizgette. Közelgett a tél, feljelentést tett a pártnál: egyszerű munkás, alacsony jövedelemmel, aki nem a kéziratai miatt siránkozik, hanem azért, mert az egyetlen télikabátja a lezárt szobában maradt. Később nagyokat mulatott a hatóságokon, akik akkor rögvést kinyitották neki az elzárt lakrészt. Holott csak a munkásosztálynak volt a tagja!

²Ti. kit vittek el a hatóságok azon az éjszakán.

Lakatos Demeterben a világgal való párbeszéd vágya, a közlés vágya egyetlen pillanatra sem múlt el. Román nyelven írt verseivel valójában a csend falát szerette volna áttörni, ami körülvette őt. Felkereste az irodalmi köröket, különféle román nyelvű lapokhoz, folyóiratokhoz küldte be verseit, olyan verseket, amilyenekre akkor igény volt: múltfeltáró vagy éppen békét propagáló költeményeket. Ezek a témák egyébként közel álltak hozzá, hiszen fiatal korában ő maga is „kizsákmányolt” volt, apja a háborúban vesztette életét. Úgy tűnt, sikerre viszi. Egyik bukaresti főszerkesztő kötetet készült kiadni verseiből. Az igazgató (Petre Dumitriu író) azonban végül külföldre „menekült” vagy egyszerűen odakint maradt, így a terv nem valósulhatott meg. Csak 1973-ban jelenhetett meg 13 verse a *Tíz parasztköltő antológiájában*.

Lakatos Demeter román nyelvű versei mintha nem volnának egészen eredetiek, talán nem őszinték. Valójában nem tudott mást papírra vetni, mint amit az előtte járó román szerzők már megír-

³Beke György (1927–2007) József Attila-díjas romániai magyar író, műfordító, újságíró. Számos lap (Romániai Magyar Szó, Előre, A Hét) belső, illetve külső munkatársaként dolgozott. Szépirodalmi igényű szociográfiai riportjaiban, szépprózai írásaiban a romániai magyarság életét ábrázolja.

⁴Beke György: *Lakatos Demeter csángó népköltőnél*. Falvak Dolgozó Népe, XXVII. évf. (1971) 3. sz. 5.

⁵Lásd *Szíp a falum Szabúfalva; Falum* című versek.

⁶Perka Mihály Lakatos Demeter történeti témájú versei kapcsán áttekinti röviden a magyarság megjelenését és letelepedését a Szeret völgyében. Ezt a részletet a terjedelmi korlátok miatt kihagyjuk.

⁷Lásd *Életbe; Ingemet; Szülőföldem; Csángó mese; Hánycar; Mintha tegnap volt* című versek.

⁸Lásd *Moldovának szép tájaind; Banyhákond; Szíp a nyár; Aratász; Szíp az ősz csangu tajakon; Molduvai tél; Jó hír; Szíp a nyár* című versek.

tak. Ő nem volt egészen román, *csángómagyarnak* született, az anyatejjel együtt szívta magában a csángó nyelvjárást, és vele együtt ennek a népnek a szellemiségét.

Egy 1971-es, Beke György³ tollából keletkezett tudósítás egy másik oldalról mutatja be Lakatos Demetert: „Ceruzával írja verseit, füzetlapokra (...) olyan jelekkel rögzít, amelyeket igazán jól csak ő tud megfejteni. (...) Nem ismeri a magyar helyesírás szabályait, nem ismeri a magyar ábécét sem. Magyar verseit román ortográfiával jegyzi le. (...) A nyelv varázsa fogja meg az olvasót (...). A moldvai magyar népnyelv írja ezeket a verseket... Mert a nyelv időnként hírt akar adni magáról, talán nagy változásait, átalakulását vagy eltűnését érezve (...) talán ezért kellett Lakatos Demeternek megszólalnia.”⁴

Lakatos Demeter Szabófalva költője, a falut a „*föld köldökének*” nevezi, hangsúlyozva, hogy a szülőfaluja a világ közepe. De Lakatos Demeter a *csángók* költője is, hiszen Szabófalva az északi, Románvásár környéki csángó falvak központja. Ezek a falvak Moldva legfontosabb folyói: a Moldva és a Szeret mentén fekszenek; ezt a vidéket a költő *Csángú Ország*nak nevezi. Ez az ország egy másik, nagyobb országban található, éspedig Moldvában.⁵ Szülőfalujáról írott versei gazdag anyagot kínálnak egy esetleges falumonográfia elkészítéséhez. A monográfia nyitánya akár a *Szabú János*ról, a falu alapítójáról szóló vers is lehetne.⁶ A költő folyamatosan kísérletet tesz arra, hogy kitörjön a falusi életmódból, mesterséget és lakóhelyet változtat, persze azzal a távlati céllal, hogy majd visszakerülhessen szülőfalujába, itt kíván élni, hiszen itt ismerik, és itt fogadják őt el. Szép verssorokkal idézi fel a gyermekkor világát, a nem éppen felhőtlen minden napokat, bár a gyermek akkor még mit sem sejt a felnőttek nehéz sorsáról. Nagyszüleitől és szüleitől is sokat tanulhatott.⁷ A legkisebb részletekig visszaemlékszik, verseiben helyszínek és események elevenednek fel, idősök, fiatalok és gyermekek sajátos életvilága szólal meg, és a régi faluközpont, amit „*baháná*”-nak neveznek. (...) Gyermeki szemmel idézi fel a gyermekkor szépségeit, ám a sorok között a keserűség, az árvaság és a szegénység hangját is kihallani.⁸

A már idézett Beke György hangsúlyozza, hogy Lakatos Demeter versei szorosan kapcsolódnak a csángó folklórhoz, legfőképpen a nyelv révén. Lakatos Demeter verseivel a szabófalvi nyelvjárás bekerült az irodalomban, fennmaradt, olyan időkben is fennmarad, amikor ennek a nyelvnek már nem lesznek beszélői. A magyar nyelv legarchaikusabb dialektusa valóságos időutazást tesz lehetővé: elfeledett archaikus magyar szavakat, megváltozott jelentéssel bíró szavakat, a nyelvi izoláltság közegében keletkezett új szavakat, régi és regionális kifejezéseket és természetesen román jövevényszavakat ismerhetünk meg. Hiszen, ahogyan a szerző is emlékeztet rá: „Nem jártam magyar iskolába.”

Meg kell jegyeznünk, hogy a költőt nem igazán foglalkoztatja az írásmód, az írásban nem következetes. Az „y” a legtöbb esetben dekoratív szerepet tölt be, illetve azért is használja, hogy az írása ne

⁹Lásd *Imacság; Jöjjötök szent asztalhoz* című versek.

¹⁰Yrjö Wichmann (1868–1932) finn nyelvész, egyetemi tanár. Több nyelvi gyűjtőutat tett finnugor népeknél (udmurtok, komik, mari) és a moldvai magyaroknál (1906–1908). Halála után Csűry Bálint és Artúr Kanistor adta ki csángó szótárát (*Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hétfaluer Csángódialektes nebst grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt*. Helsinki, 1936). Lásd még Wichmann Györgyné Hermann Júlia: *Moldvai csángó mennyegző Szabófalván*. Ethnographia, XLVII. évf. (1936) 1–2. sz. 57–65.; *A moldvai csángók szokásaiból*. Ethnographia, XVIII. évf. (1907) 287–294.

tűnjön túlságosan románoknak. Ennél jóval zavaróbb ellenben az, ahogyan a költő verseit lejegyezték vagy átmásolták; ugyanaz az írásjel, betű három alakban fordul elő: „a”, „á”, „o”. Azt is tudnunk kell, hogy a költő nyelvjárására nagy hatással volt a közmagyar nyelv is (lévén, hogy a felesége erdélyi magyar volt), továbbá az a körülmény, hogy a költő a verseit leginkább magyar olvasóknak szánta, kevésbé a románul olvasók számára. A legsikeresebb „csángó” versei azok, amelyekben a gyermekkor nehéz világa elevenedik fel, amelyek ha rövidebbek is, de karakteresebbek, és azok a versek, ahol a szereplők autentikus csángók.

Lakatos Demeter jól ismerte a hagyományokat, a népviseletet, hiszen maga is ebben a világban élt, értékelte a helyi folklórt. Különböző (archaikus) kifejezéseket, mondásokat és közmondásokat, lakodalmi verseket, énekeket, hejgetéseket, meséket és legendákat gyűjtött.⁹ Ismert néhány részletet a Moldvában használt hejgetésből („heigetisz”), amiről a szakértők úgy vélekednek, hogy az a sámán-ének egyik (helyi) változata lehet. Ilyen szövegeket gyűjtött össze és adott közre 1900–1906 között Rubinyi Mózes nyelvész és Yrjö Wichmann.¹⁰ A költő sűrűn sajnálkozott afelett, hogy a versben megénekelte szokások eltűnőben vannak.

Egész életében reménykedett abban, hogy verseit kötetben foghatja majd kézben, de ezt a napot végül nem élhette meg. Pestet is látni akarta, ám ez sem adatott meg neki. Nem egy versében vallotta, hogy szülőfaluja Szabófalva, a Csángú Ország Moldva, ő maga pedig a moldvai magyar közösség tagja. Magyar volt, akár a gyermekek többsége a faluban, de az iskolában román nyelven tanult. Magyarságát a több száz anyanyelven írt verse bizonyítja, verseinek koronája pedig minden bizonnyal a *Messze ott, hul nap szentiül le* című költemény. Az erőfeszítés, a munka nem hozta meg a költő számára a szegénységből való kiszabadulást, de Lakatos Demeter örökséget hagyott maga után, ezt bizonyítják a sorra megjelenő kötetei is. Kéziratait és könyveit összegyűjtötték, szekérre pakolták és a megyeközpontba szállították. Az örökségéből tehát a Titkosszolgálatnak is jutott, annak a Titkosszolgálatnak, amely hűségesen őrködött a költő felett.

Iancu Laura fordítása és jegyzetei